

УДК: 332.362 (575)

**ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЕРЛАРНИНГ МЕЛИОРАТИВ-ЭКОЛОГИК
ҲОЛАТИ ВА УНИ ЯХШИЛАШ БЎЙИЧА ТАДБИРЛАР**

**Гофиров А.Ж. ТИМИ, Ер тузиш ва ер муносабатлари кафедраси катта ўқитувчиси
Гофиров М.Ж.. Қар.МИИ Геодезия, картография ва кадастр кафедраси
ассистенти**

Аннотация: Вилоятда қишлоқ хўжалиги ривожланишининг асосини ташкил этадиган суғориладиган ерларнинг мелиоратив-экологик ҳолатини яхшилаш ва улар унумдорлигини сақлаш ва ошириш учун мавжуд ҳолат ўрганилди ва уни яхшилаш бўйича тавсиялар берилган.

Аннотация: В статье на основе изучения эколого-мелиоративного состояния площади орошаемых земель области даны рекомендации по сохранению и улучшению качества земель.

Annotation: In article on base of the study ecological - melioration of the condition area irrigated lands of the area danmark to recommendations on conservation and improvement quality lands

Вилоятда қишлоқ хўжалиги ривожланишининг асосини ташкил этадиган суғориладиган тупроқларда салбий жараёнлар ҳанузгача тўлиқ бартараф этилмаган. Шу сабабли бундай ерларнинг мелиоратив-экологик ҳолатини яхшилаш ва улар унумдорлигини сақлаш ва ошириш шу куннинг энг долзарб вазифалари ҳисобланади.

Ер ресурсларини баҳолаш тизимини самарали ташкил этиш кўп жиҳатдан ер фонди таркибига, ер ресурсларининг ердан фойдаланувчилар, ҳудудлар, ер участкалари ижарачилари ва мулкдорлар ўртасида тўғри ва оқилона тақсимланишига боғлиқ. Шу нуқтаи назардан Қашқадарё вилояти ер фонди ва унинг таркибидаги таркибий ўзгаришларни таҳлил қилиш, уларнинг асосий йўналишларини аниқлаш вилоят ер ресурсларидан самарали фойдаланишда муҳим ўрин тутди.

Ер фонди таркибини турли гуруҳларга ажратиб ўрганиш мумкин. Хусусан, қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш нуқтаи назаридан ер фонди таркибини қуйидаги белгилари бўйича ўрганиш мақсадга мувофиқ: белгиланган мақсадга кўра, сифат ҳолатига кўра, маъмурий-ҳудудий бўлинишига кўра, хўжалик мақсадида фойдаланишига кўра, ердан фойдаланувчилар таркибига кўра.

Ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланиш хусусиятига кўра ер фондини икки гуруҳга ажратиб ўрганиш мумкин: асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида фойдаланилаётган ерлар ва иқтисодиётнинг ноқишлоқ хўжалик тармоқларини жойлаштириш учун макон вазифасини бажараётган ерлар.

Жами ер фондида иккинчи гуруҳ ерлари улушининг ўсиб бориши қонуният ҳисобланади, чунки саноат, транспорт ва бошқа тармоқларнинг ривожланиши, йўллар қурилиши каби жараёнлар ҳамда ер ресурсларининг чекланганлиги қишлоқ ва ўрмон хўжалик ерларининг бир қисмини улар учун ажратиб беришни тақозо этади. Бу ҳолат ер ресурсларидан самарали фойдаланишни ифодалашда инobatга олинadиган сабаблардан бири ҳисобланади.

2013 йил 1 январь ҳолати бўйича вилоятнинг умумий ер майдони 2856,8 минг гектарни ташкил этади. Ушбу ер майдонининг (2404,8 минг га.) 84,18 фоизи қишлоқ хўжалик мақсадлари учун ажратилган бўлиб шундан: ҳайдалма ерлар 676,7 минг га, дарахтзорлар 36,1 минг га., бўз ерлар 22 минг га, яйлов ва пичанзорлар 1277,6 минг га ни ташкил этади. Аҳоли пунктлари ерлари (11,8 минг га) умумий майдоннинг 0,41 фоизини ташкил қилиб шундан: ҳайдалма ерлар 0,5 минг га, дарахтзорлар 0,3 минг га., яйлов ва пичанзорлар 0,2 минг га. Саноат, транспорт, алоқа, муҳофаа ва бошқа мақсадларда фойдаланиладиган ерлар (63,6 минг га) умумий майдоннинг 2,23 фоизини

ташкил қилиб шундан: ҳайдалма ерлар 0,1 минг га, дарахтзорлар 0,1 минг га, яйлов ва пичанзорлар 9,0 минг га.ни ташкил этади. Вилоятда табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, рекреация мақсадларида фойдаланиладиган ерлар тоифасига ер ажратилмаган. Тарихий-маданий аҳамиятга молик ерлар (0,7 минг га) умумий майдоннинг 0,02 фоизини ташкил қилади. Ўрмон фонди ерлари (336,9 минг га) умумий майдоннинг 11,79 фоизини ташкил қилиб шундан: ҳайдалма ерлар 2,8 минг га, дарахтзорлар 0,2 минг га, бўз ерлар 0,2 минг га, яйлов ва пичанзорлар 167,4 минг гани ташкил этади. Ўрмон фонди ерлари (336,9 минг га) умумий майдоннинг 11,79 фоизини ташкил қилиб шундан: ҳайдалма ерлар 2,8 минг га, дарахтзорлар 0,2 минг га, бўз ерлар 0,2 минг га, яйлов ва пичанзорлар 167,4 минг га.ни ташкил этади. Сув фонди ерлари (35,2 минг га) умумий майдоннинг 1,23 фоизини ташкил қилиб шундан: ҳайдалма ерлар 0,1 минг га, бўз ерлар 0,1 минг га, яйлов ва пичанзорлар 0,6 минг гани ташкил этади. Захира ерлар (3,8 минг га) умумий майдоннинг 0,13 фоизини ташкил қилиб шундан: 0,4 минг га.ни яйлов ва пичанзорлар ташкил этади.

Вилоят бўйича умумий ҳайдалма ерларнинг 99,49 фоизи, дарахтзорларнинг 98,37 фоизи, бўз ерларнинг 98,65 фоизи ҳамда, яйлов ва пичанзорларнинг 87,8 фоизи қишлоқ хўжалик мақсадларида фойдаланилади. Шунингдек, ўрмон фонди ерлари қишлоқ хўжалиги ерларидан кейин иккинчи ўринда турган бўлиб, умумий ер майдонининг 11,79 фоизини (336,9 минг га) ташкил қилади. Қолган тоифадаги ерларнинг улуши эса анча паст бўлиб, жами 4,03 фоизни ташкил этади. Бу маълумотларнинг истиқболда вилоятда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини юритиш учун қулай имкониятлар мавжуд эканлигини кўрсатади.

2012 йилда “Тупроқ бонитировкаси” шўъба корхонаси мутахассислари томонидан Қашқадарё вилояти Косон, Миришкор, Нишон, Китоб, Дехқонобод, Чирокчи, Ғузор, Қамаши туманларида ва Қарши шаҳри ҳудудида, «Ўздаверлойиха” институтининг Андижон филиали мутахассислари томонидан Қашқадарё вилоятининг Яккабоғ ва Шахрисабз туманларида фаолият кўрсатаётган мавжуд фермер хўжаликлари ва бошқа ердан фойдаланувчиларнинг 458060,9 гектар суғориладиган қишлоқ хўжалик ерлари тупроқларининг унумдорлик даражаси (бонитет бали) аниқланди.

Тупроқ мелиоратив ҳолати ва унинг унумдорлиги тупроқларнинг механик таркибига бевосита боғлиқ. Вилоятдаги суғориладиган 458060,9 гектар ерларнинг 168740 гектари ёки 36,84 фоизи ўрта қумоқли, 123115 гектари ёки 26,88 фоизи енгил қумоқли, 84404,9 гектари ёки 18,43 фоизи оғир қумоқли, 59919,9 гектари ёки 13,08 фоизи қумлоқли, 6766,35 гектари ёки 1,48 фоизи қумли ва 15111,5 гектари ёки 3,30 фоизи лойли механик таркибга эга¹.

Шўрланиш жараёнлари вилоят суғориладиган ерларининг 55,6 фоизида учрайди. Кучли шўрланган тупроқлар майдони 22496 гектарни ёки вилоят суғориладиган ерларининг 4,9 фоизини ташкил этади. Ўртача шўрланган тупроқлар майдони 52409 гектар ёки 11,4 фоизини, кучсиз шўрланган тупроқлар майдони 180202 гектарни ёки 39,3 фоизини ташкил этади. Шўрланмаган тупроқлар майдони эса 202951,0 гектарни ёки вилоят суғориладиган тупроқлари майдонининг 44,4 фоизини ташкил этади.

Вилоят суғориладиган тупроқларининг асосий қисми гумус (88,68%) билан кам таъминланган гуруҳни ташкил этиб, 11,3 фоизи ўртача ва 0,02 фоизи юқори таъминланган гуруҳларга киради. Бу ҳолат вилоят суғориладиган тупроқларида гумус миқдорини кўпайтириш учун органик ва органоминерал ўғитларни кенг қўллашни талаб этади.

Тупроқ баҳолаш ишлари натижаларига кўра вилоятда биринчи кадастр гуруҳига кирувчи ёмон ерлар учрамайди. Иккинчи кадастр гуруҳига кирувчи ўртачадан паст ерлар майдони 45008,3 га бўлиб, суғориладиган қишлоқ хўжалиги экин ерлари майдонининг 9,8 фоизини ташкил этади. Бу гуруҳ тупроқлари вилоятнинг барча туманларида учрайди. Учинчи кадастр гуруҳига кирувчи сифати ўртачадан паст ва ўртача ерлар майдони 313427,1 га бўлиб, суғориладиган қишлоқ хўжалиги экин ерларининг 68,5

¹ Ергеозекадастр давлат қўмитасининг миллий ҳисоботи. 2013 й

фоизини ташкил қилади. Бу гуруҳ тупроқлари вилоятнинг барча туманларида учрайди. Тўртинчи кадастр гуруҳига кирувчи сифати ўртачадан юқори ва яхши ерлар майдони 92589,08 га бўлиб, вилоят суғориладиган қишлоқ хўжалиги экин ерлари майдонларининг 20,2 фоизини ташкил этади. Бу гуруҳ тупроқлари Қарши шаҳри ҳудудидан ташқари барча туманларда тарқалган. Бешинчи кадастр гуруҳига кирувчи сифати яхши ва энг яхши ерлар майдони 7036,3 гектардан иборат бўлиб, вилоят суғориладиган қишлоқ хўжалиги экин ерлари майдонларининг 1,5 фоизини ташкил этади.

Тупроқ-баҳолаш ишлари натижаларига кўра, Косон туманидаги 66408,7 гектар суғориладиган қишлоқ хўжалик ер майдонларининг ўртача бонитети 50 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 3 баллга, Миришкор туманидаги 58571,4 гектар ер майдонларининг ўртача бонитети 46,7 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 4,7 баллга, Нишон туманидаги 53939,7 гектар ер майдонларининг ўртача бонитети 47,3 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 3,4 баллга, Китоб туманидаги 15981 гектар ер майдонларининг ўртача бонитети 64,5 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 0,5 баллга, Чироқчи туманидаги 25434,6 гектар ер майдонларининг ўртача бонитети 59,7 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 1,7 баллга, Ғузор туманидаги 32764,3 гектар ер майдонларининг ўртача бонитети 53,4 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 1,4 баллга, Деҳқонобод туманидаги 2245,5 гектар ер майдонларининг ўртача бонитети 52,1 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 0,1 баллга, Қамаш туманидаги 30089,1 гектар ер майдонларининг ўртача бонитети 55,0 балл билан баҳоланиб, 1999 йилга нисбатан 2,0 баллга ошди. Вилоят суғориладиган ерларининг ўртача бонитети 52,3 баллни ташкил этиб, 1999 йилга нисбатан 1,3 баллга ошди.

Суғориладиган ерларнинг сифатининг яхшиланиб боришига Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 октябрдаги ПФ-3932 сонли “Ерлар мелиоратив ҳолатини яхшилаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги фармони² ҳамда “2008-2012 йиллар даврида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш Давлат дастури тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори асос бўлди. Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси маблағлари доирасида тасдиқланган Давлат дастури бўйича Қашқадарё вилоятига 2008-2013 йилгача олти йил давомида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ишлари учун жами 71 млрд. 255,2 млн сўм маблағ йўналтирилди³.

Бу борада биринчи навбатда қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- қишлоқ хўжалик экинларини ҳудудларнинг табиий-географик ўрни, сув билан таъминланганлик даражаси, тупроқларнинг сифатига қараб, самарали алмашлаб ва навбатлаб экиш тизимларини табақалаштириб жойлаштириш зарур;

- суғориш меъёрларини, муддатлари ва даврларини тупроқ-иклим минтақасида, тупроқларнинг ҳосса ва хусусиятларини ҳамда экинлар талабини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилишига эришиш;

- қишлоқ хўжалик экинларини илмий тавсияномалар асосида жойлаштириш тупроқлар унумдорлигини сақлаш ва қайта тиклаш ҳамда қўлланилаётган агротехник ва мелиоратив тадбирлар самарадорлигини ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 октябрдаги ПФ-3932 сонли “Ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги фармони. Халқ сўзи газетаси.
2. Ергеодезкадастр давлат қўмитасининг миллий ҳисоботи. 2013 й.
3. Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги Ерларни мелиорациялаш бошқармаси маълумоти

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 октябрдаги ПФ-3932 сонли “Ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги фармони. Халқ сўзи газетаси.

³ Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги Ерларни мелиорациялаш бошқармаси маълумотлари.